

Podrost

Svetozár Hurban Vajanský

eknizky.sk

PODROST

SVETOZÁR HURBAN VAJANSKÝ

eknizky.sk

Podrost by Svetozár Hurban Vajanský is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License, except where otherwise noted.

Obsah

I.	I
II.	7
III.	13
IV.	19
V.	33

I.

Listár vošiel nízkou bránou do domu Andreja Bohatého. Často ta nechodieval. Bohatý bol nebohatým kožušníkom v mestečku Závodie, pilňoval svoje remeslo s dvoma tovarišmi, chodil na trhy na veľkom voze s veľkými truhlami a dlhými týčkami, z ktorých staval na tržištiach šiator pre seba a svoje sedliacke kožuchy a baranice.

Andrej pozrel na listára nedôverčive, skoro bojazlive. Nemal k tomu príčiny, lebo listár doniesol dobrý list. Majster utrel ruky o zásteru a šlabikoval receptis.

»Dorka, Dorka,« volal basovým hlasom na svoju ženu, »prines okuliare!« Jeho žena pribehla celá poľakaná. Už raz tak volal na ňu, keď mal podpisovať citáciu. Koľko bezsenných nocí priniesol starene onen neblahý podpis! — Andrej kúpil bol na veru ovčie rúna od Žida — dal úpis. Po dlhej práci a svedomitom sporení zaplatil Židovi dlh, od radosti nezabudol vypiť viacej vína, ale zabudol úpis i kvitanciu v rukách úžerníkových. Dedič Židov žaloval. Pravota šla dlho a stála nejeden kožuch! Pravotár Lúty osvobodil horko-ťažko neboráka od dvojnásobného platenia, ale útrat, behania, úzkostí a nemieru bolo dosť.

Preto sa starena triasla, až sa spiežové drôty okuliarov rýchlo pohybovaly. Andrej podpísal receptis a prevzal list. Manželia zostali sami. Nastalo prevracanie listu na všetky strany, hádanie, obzeranie pečati. Po dlhom rozmýšľaní a dômyselnom uvážení ustálili sa manželia na tom, že list môže pochádzať iba od ich syna. Až potom odhodlal sa Andrej zlomiť pečať.

Vskutku: list nebol síce rovno od syna, ale týkal sa ho. Triedny učbár posielal rodičom polročné svedectvo Štefanovo a k tomu pripojil list. Vo svedectve čmírilý sa eminencie ako hviezdy, a v liste chvály. Čo ale najviac potešilo starkých rodičov a čomu lepšie rozumeli, ako eminenciam, bolo zakončenie panegyrickej epištoly: »váš syn je prvý v ôsmej triede.«

Dorotea Bohatá rozosmiala sa bezhlasým, šťastným smiechom, jej tvár zvráskovatela ešte viac pritom, oči sa prižmúrily. Temnelo jej pred očima. Medzi toľkými bohatými, urodzenými, fajnovými šuhajci jej jedináček prvý!! Jej je-

diný syn, pre ktorého toľko bôľov srdca znášala, toľko utajovaného strachu trpela, toľko vrúcich modlitieb posielala k Hospodinu! Cudzí svet zdal sa jej byť priepastou, cudzí ľudia svodníkmi, ktorí nemajú nič inšieho na starosti, ako číhať na Štefana a klásť mu úkladné siete. Ako ťažko lúčila sa zakaždým s mileným synkom. Keby nebolo tvrdého dudrania Ondrejovho, ona by ho bola pri lúčení zmáčala slzami, ustískala do zadržnutia. Avšak obyčajne sotva stačila prežehnať syna svätým krížom, už hrmel otec: »na voz, na voz, kone sú netrpelivé!« Štefan sa vytrhol z objatia materinho a sadol na voz. »Daj pozor na lušnu!« volal otec, prísnyim pozorom prehliadajúc voz, »hľad' často na hlavne, aby ste zaosek neztratili. Pozoruj na opálku, je celkom nová. Na Príboji pokčmte hodinu. Ty, Jano, neopi sa a opatruj kone.« Matka pristúpila k vozu a podala synovi ruku. »Máš šál?« pýtala sa, trebárs dobre vedela, že ho sama položila na sedlisko. »Nezabudol si vačkový ručník?« Otázka sprevádzaná bola hojnými slzami. »Chráň sa prestydnutia, Štefko!« »Od voza, stará, zasmolíš sa!« zabručal Ondrej a pleskol koňa po chrbte. »Hajde, v Božom mene!« Jano praskol do koní. O chvíľu bolo vidno stareнку v sade v najzadnejšom kúte pod hustolistou lieskou. Tam sa mohla svobodne vyplakať.

Všetky strachy a obavy byly teda neoprávnené, všetky slzy odmenené. Jej syn je podarený šuhaj a je prvý v najvyššej triede. Oj, úbohá hlavička! Čo musí vytrpeť múk a námah! Prvú nedelu po obdržaní skvelého listu sadla si pani majstrová za stôl (pán manžel bol medzi majstrami) a malovala na hrubý papier staro- dávne švabachské písmy. Písala synovi list: »Vrelomilovaný synku! Pozdravuje ťa otec, tetka, krstná matka, starý Jano, i ja ťa pozdravujem na tisíckrát a prajem si od milého Pána Boha, aby ťa toto písmo pri dobrom a stálom zdraví našlo. My sme potešení nad tvojím prospívaním, otec ti odkazuje, že sa raduje nad tvojimi svedectvami. Daj pozor na periny, aby ti páperie nevybrali — lebo ľudia sú zlí. Prádlo si očitaj pri každom praní. Pán farár ťa chváli, i fiškál, i slúžny. Pozdravujem ťa a bozkávam na tisíckrát Doroteá Bohatá.« Na konci listu postscriptum: »Posielam ti v tomto liste piatočku, otec o nej nevie. Uži, syn môj, v zdraví. Nezabudni modliť sa, choď do Božieho chrámu, varuj sa trungu, zlých ľudí a karát. Sú i zlé a úkladné ženské, varuj sa. Tvoja smutná matka.«

Štefan Bohatý prijal piatku i materinské rady, ktoré byly stereotypné v každom jej liste. Život žiacky so všetkými svojimi pôvabmi pútal mladého šuhaja. Bol on tým zaujímavejší, že sa s ním družila romantika tajnostkárstva, fanatického priateľstva, boja a večného rozčulenia. Štefan náležal totiž ku krúžku žiakov, ktorí s mladistvým zápalom zahorel za vec národnú. V

otčimskom ústave, medzi večnými nadávkami na všetko, čo bolo slovenské, rozbleskol sa malý plamienok rodolásky. Málo bolo v krúžku šuhajov, avšak každý stál pri veci s rozhodnosťou a pevnosťou, ktorú môže utvoriť iba ideálny, čistý plápol za pravdu. Štefan, v dome vychovaný v nepovedomej chladnosti, ba v duchu zjavného odpadlícťva, prišiel náhodou k poznaniu seba, k cíteniu za svoj národ. Živý, talentovaný šuhaj hodil sa do bájneho prúdu s celou energiou mladosti. Ako svietily jeho belasé oči, keď rečnil v chudobnom byte shromaždeným šuhajom »Mor ho!« »Tí mladí ľudia sa blaznia,« hovorievala Barbora Wunderová, Nemka, u ktorej býval Štefko. Ona nevedela pochopiť, ako vedia pätnásť mladí ľudia, úzko stisnutí v zafajčenej diere, presedeť tri hodiny bez pitia, bez kriku, karát a rozpustilosti. Jej dcérka Helena zato často stávala v bočnej chyži, slúžiacej za komoru. Slovensky málo rozumela, ale tešil ju zvuk mladých hlasov, neha oduševnených, hoci i nepojatých slov. V izbe všetko vrelo, šumelo. Koľko túžob a ohnivých nádejí zkrsló tam, koľko myšlienok smelých, nevyzrelých našlo tam svoj výraz! Helena netrpelivo očakávala sobotu; po sobotách totiž mladí ľudia schádzavali sa v ich byte. Živý ruch, časom tichý, utlumený spev: to všetko bolo pre ňu nevšedné, zvláštne. Život dievčata bol nudný a jednotvárný. Mnoho šila, mnoho pracovať musela okolo domu. Krásy dosť veľkého mesta, v ktorom žila, vídala takmer iba cez oblok. Tichá melancholia opanovala jej mladú dušu.

Štefan sotva spozoroval bledú devušku; vedel len toľko, že žije, vedel, že je poslušnou dcérou starej Barbory. Jeho mladá, ohnivá duša, rozpálená národnými ideálmi, privinula k sebe Ladislava Kráľovského, niečo staršieho šuhaja. Priateľstvo mladých ľudí bolo takmer nerozlučné.

Štefan chcel, aby Kráľovský prešiel k nemu bývať.

»Nie,« hovoril Lacko, »zovšednel by som ti. Keď chceš rozkmotriť sa so súdruhom, teda bývaj s ním na žiackej hospode. Priateľ nesmie byť nepohodlný.«

»Teda ani takú malej obeť by si nepriniesol nášmu priateľstvu?« podivil sa Štefan.

»Veľkú hej, malej netreba.«

Ladislav Kráľovský nebol rojkom. Súdil o veciach chladno, triezvo, ba môžeme povedať, sucho. Bol on takrečeno kontrolorom mladej spoločnosti. Jeho ostré slovo často poviazalo krýdla prírujnému letu, jeho posmešná poznámka zrútila ne jeden nepraktický plán. Zato kde bolo treba rázne robiť, tam bol Laco na mieste. Pokladnica bola sverená jeho rukám a kvitla pomerne veľmi skvelo. On udeľoval požičky dlá svojho dobrozdania — kto na čas nevrátil, márne

žiadal od neho po druhý raz groša. Preto sa na neho srdil Mikuláš Strážnik, temer najstarší člen študentského krúžku. Chcel ho shodiť s pokladníctva — no nepodaril sa mu útok. Strážnik patril k spoločnosti viacej základom známosti s poniektorými šuhajmi. Bohatý mu nedôveroval a poveril Janka Pinkavku, neposedu, vtipkára a nevinného intriganta, aby za ním sledil. Pinkava bol potešený nad tou úlohou, bola celkom po jeho chuti. Nespozorovane dielo jeho bystré šedé očko na Strážnikovi.

V duši Štefa novej bol tajný bôľ. Pochádzal hľadavý bôľ z toho, že musel spôsob svojho života zakrývať rúškou tajomstva pred otcom, ktorý, celkom pod vlivom pravotára Lúteho a slúžneho, nikdy by nebol dovolil synovi priznať sa ku slovenskej národnosti.

Bohatý sedel podvečer vo svojej chyžke. Ladislav Kráľovský opiera sa nedbale laktom o pult. Oba šuhaji čušia.

Tu vrazí do chyže bez zaklopania Ján Pinkava. »Bračekovci, špatné chýry!« hovorí Janko rýchlo, zadychčano.

Štefan vyskočil zo stolca. Laco pozrel ticho na prichodiaceho. »Nuž?«

»Strážnik chodí od troch dní každý večer k Šošotkovi, tomu vyschlému chrtovi, ktorého náruživosť tak žerie, ako suchoty.«

»Nuž?«

»Viac neviem.« Štefan hľadel v nedorozumení.

Lackova tvár sa niečo málo zakabonila. »To dost,« riekol svojim hlbokým, sonórnym hlasom, vzal klobúk a odišiel.

Štefan pokrútil hlavou. Ťažké myšlienky zaujaly jeho hlavu. Šošotka bol učbárom na gymnásiume, rodom Slováč z Baňskej Bystrice, avšak besne, zlobne horlivý maďarón. Čo môže hľadať u tohoto zúrivého človeka Strážnik? Čo hľadá menovite podvečer? Prečo nehovorí svojim kamarátom o svojich návštevách?

Najbližšiu sobotu podvečer shromožil sa hlúčok študentov v Štefanovom byte. Rozpriadla sa živá dišputa. Šuhaji bojovali duchovný turnaj zručne. Myšlienky sa križovali ako blesky. Keď prechádzala shovárka do ohňa, napomenul Lacko k tichosti. Tu sa otvorily zrazu bočné dvere, vždy zavreté, a vo verejach objavila sa Helena. Všetci zatíchlí a hľadeli na neobyčajné zjavenie.

»Professor ide!« zavolalo dievča. Študenti poskákali s kufrov a stolíc.

Avšak devina výstraha prišla neskoro. Sotva stačili sa študenti spamätať, keď sa otvorily dvere s chodby vedúce a zjavil sa školský pedel — za pedelom učbár Šošotka.

Nastala trápna scéna. Žmurkavé oči starého ničomníka Šošotku svietily

PODROST

mefistovskou radosťou. Trasúcou sa rukou habal so stola noviny a knihy — corpora delicti.

Štefan bol bledý, ako smrť. Laco zaťal zuby. Jeho mocná mladá ruka mykala sa kľčovite.

Pozorný Pinkavka pristúpil k nemu.

»Ešte nie je čas pre teba,« šeptal, »po-čkajme, ako sa veci vyvinú.«

Šošotka si zapisoval mená prítomných. Pedel stál, ako cerberus, pri dverách.

»Prosím pokračovať v zrade vašej vlasti, ktorá nám dáva chlieb duševný i telesný,« zlostným hlasom hovoril žltotvárný profesor pri odchode. »Vám milý, pekný pane Bohatý, gratulujem k národným veľčinom! Kto chce byť hrdinom, nemusí požívať mizerné štipendia! Národný hrdina a štipendium — ktože to slýchal! Nech sa páči hneď so mnou!«

Šošotka odišiel so Štefanom Bohatým.

»Šuhajci,« povedal Laco Kráľovský, »nože sa mi tvrdo drzte! Prosiť chabo nejdeme. To by nás nectilo. Naša vec je svätá a nevinná!«

Počaly sa dlhé inkvisície, nie menej vážne vedené, ako by išlo o deväťdesiat vypálených dedín. Resultát bol dosť smutný — Štefan Bohatý bol vyhodený zo školy, Kráľovský a Pinkavka dostali consilium abeundi, ostatných po-zavierali do karcera. A čože zavinili šuhaji? Čítali slovenské časopisy, rečnili básne a robili i kritisovali slovenské práce. Ako známo, je to u nás zločin.

II.

Po výroku školského súdu sedeli dvaja priatelia, Štefan a Ladislav, v chyži u Wunderky. Štefan bol zronený. Nie sama relegácia kormútila mladého šuhaja, ako hrozná myšlienka: ako oznámiť otcovi hrozný chýr, ako pred neho predstúpiť? Lacko bol chladný, ako vždy, ba robil zlostné poznámky na vyšetrujúcich profesorov, opisoval ich tváre, posunky, smial sa hlúpej vážnosti prísnych sudcov a besnote udavačov. Mikuláš Strážnik bol hlavným udavačom, svedkom a očerňovateľom mladých ľudí.

»Čo počat?« riekol Štefan. »Moje postavenie je bezvýhodné! Kam sa teraz vrhnúť? Za týždeň musím opustiť mesto toto. Potom budem vrhnutý do širého cudzieho sveta!«

»Čo počat? to je vec veľmi jednoduchá,« odpovedal Laco a položil sa na neodkrytý posteľ; »pôjdeš peknerúče k apovi a povieš mu, že ťa vyhodili zo školy. Apa bude chvíľu hromžiť, potom sa za dva dni pomračí, ako jasenné nebo, tvoje múdre chovanie a matkina výdatná pomoc rozoženie otcovské chmúry — a vec skončená!«

»To nepôjde tak ľahko. Môj otec je tuhý človek — a čo je najhoršie — stojí pod vlivom našich úhlavných vrahov.«

»Never ty otcovskej tuhosti. Zním ja našich ľudí a pánov tatíkov už dávno. Hlavná vec je, aby človek vedel stoicky pretrpeť prvú búrku. Nebo sa zas vyjasní.«

Avšak do vyjasnenia neba bolo ešte dosť daleko. Šošotka sa postaral, aby Štefanovi rodičia dozvedeli sa o synovom nešťastí. Jeho list ešte zväčšil vec. Bol plný vlastizrady, panslavizmu atď. Ondrej Bohatý skamenel od ľaku a hnevu, čítajúc Šošotkov list. Čisté nebo rodičovskej radosti premenilo sa razom v smutnú mrákavu žiaľu, jedu a zúfania. »Nikdy viac mi nechod na oči,« písal synovi, »ani nehovor, žes mojím synom, ty zradca, ty — ty —« — nasledovaly tituly Šošotkovské a nadávky, čerpané z informácie Lúteho. Lúty nemal inšej starosti, ako rozplameniť otcovský hnev v prsiach Ondreja. Bohatého. Pomáhal mu farár i slúžny. Ich anathema bolo zničujúce.

Štefan ukázal Lackovi otcov list.

»A predsa pôjdeš domov! Ja pôjdem s tebou. Bola by strela, aby vec nemala prísť do dobrej kolaje! Consilium abeundi prijal som ako rozkaz a dnes mi dá riaditeľ moje vysvedčenia. Mne zunovaly sa už mizerné školy s ich blbými, polosurovými professormi, s ich nereálnym základom, karcermi, maďarčinou, po bordeloch rozletenou mládežou, pedelom a všakovým nešvarom. Maďaromanská škola je pravý chliev. Urobím svojmu otcovi radosť: budem pomáhať stárncemu pri ekonomii — už ma dávno volal. Len nie strachy na Lachy.«

Na druhý deň lúčili sa šuhaji od svojich kamarátov. Pilo sa na slávu odchádzajúcich a na zmar zradcom a udavačom. Večer Štefan pakoval svoje veci. Po dokončenej práci šiel k starej, Wunderke. Nemka bola smutná a nerada videla odchádzať svojho mladého pána. Helena sedela pri šijacom stolíku a iba časom bluskla na Štefana. Bolo jej ľúto, že odchádza. Včasne ráno prihrkotal vozík pred dom, Lacko už sedel na ňom. Helenka bledá, s červenými očami vybehla z chyže a podala Štefanovi sviežu kytku.

»Hľa, predsa za tebou jedna skromná duša smúti,« poznamenal Laco s úsmevom na nežnosť jednoduchej devy. Štefan potriasol srdečne ruku Helenky a vyskočil ku kamarátovi na voz. Kočíš šibol ospalo do koní — a voz hrbolcoval po dláždení. Helenka kynula ručníkom za odchádzajúcimi. »Nože sa ohliadni,« riekol Kráľovský, »odberá sa od teba tajná láska.«

»Aké to nechutné žarty,« poznamenal Štefan; ale sa nevdojak obzrel. Sám nešpil, aký bolestný pocit zvířil sa v útrobach dievčaťa nad jeho odchodom.

»Ah, čo po tom,« máchol rukou, »o tri dni zabudne na študenta.«

»Alebo ani nezabudne,« poznamenal Laco, zapalujúc krátku pipku; máš to všelijaké ženské na tom svete. Väčšina ich pravda ľahko zapomína na mladé dojmy. Avšak je malá hrbka sentimentálnych ženských stvorení, ktoré nosia mladé dojmy — do staro-panenského čepca, alebo i do hrobu. Mne zdá sa, že Helena prináleží k posledným.«

Svieže letné ráno brieždilo sa vo svojej purpurovej kráse. Mladí ľudia zamysleli sa a požívali plným dúškom ladsnosť obkľučujúcej ich prírody. Na celej ceste málo hovorili. Štefan nemal príčiny byť veselý a Laco počal čez poludnie podriemkávať. K večeru vťahli do Závodia, a síce do hostinca. Chceli sa prezvedieť o nálade starého Bohatého prvej než by sa ako ztratení synovia pred neho postavili.

V hostinci počuli neblahé chýry. Bohatý zúril vraj — o nejakom vyrovnaní

ani slychu. Na druhý deň sa rozchýrilo, že mladý Bohatý, zo škôl vyhodený, prišiel. Chýr dostal sa i k Bohatým.

»Nikda ten chalan neprekročí môjho prahu!« volal surovým hlasom Ondrej, a jeho oči blčaly zúrivým hnevom. Matka lomila rukami, miernila muža, prosila — avšak všetko márne. Prišiel posol od matky do hostinca. »Nechod', syn môj, domov,« písala mu, »otec ťa nechce vidieť. Avšak na večer príjdi na záhumnie, pod lipu ku studienke.«

Bolo to smutné shliadanie sa. Starenka plakala, až jej srdce usedalo. Štefan bol zničený — bôľ matkin žral ho ako tuhá zimnica.

»Čos' to porobil, Štefko, čos' to porobil!« lkala úbohá matka, a ovládaná bôľom, sadla na drnovú lavicu pod lipou.

»Nič hanebného, mamička, nič zlého! Nedorozumenie, zášť ...«

»Tys' nemohol byť podlý,« tvrdila starenka a pozrela prísno do očí synových, »tvoje oči sú jasné, hľadia priamo a svobodne! Ty nešťastné moje dieťa!« Viac nemohla. Kľčovú, konvulsívny plač pretrhol jej ďalšiu reč.

»Pandúrov chce poslať tvoj otec, aby za ziapali — slúžny mu to urobí k vôli. Nebav sa tu ďalej,« a s tým vyňala niekoľko pokrčených bankoviek z vrečka a vtisla synovi do rúk.

»Nechcem peňazi, mamička, podržte si ich! Ja si zarobím, čo budem potrebovať... Povedzte otcovi, že ho prosím za odpustenie; povedzte mu, že nepotrebuje pandúrov... Ja sa mu neukážem pred tvári S Bohom, mamička, nezabúdajte na mňa!« A s tým vytrhol sa z matkinho náručia. Jako srnec preskočil čez plot a zmizol v sadoch. Dorota Bohatá klesla znovu na lavicu. Nemohla už ani plakať. Zdalo sa jej, že už utratila syna na večnosť. Ako by ho boli do hrobu položili ... Vstala... šla rovno k farárovi ... Šupáčky, ktorých syn neprijal, vtláčila mu do rúk. »Na sviece,« riekla, dusená plačom, »ostatok chudobným ... Bože, Bože!«

»Ty máš dobrú matku,« riekol Lacko, ktorý zo sadu hľadel na podivné lúčenie sa syna s matkou. »Ale ani to neverím, že by otec tvoj bol taký medveď, ako sa stavia. Počkaj! Zkúsme šťastie, hádam podarí sa nám ho smieriť — ba čo viac: poslovenčiť. Mal by som veľkú vôľu vybiť mu z hlavy tých pár maďarských trás, ktoré posbieral na vandrovke, a s nimi i toho Lúteho so slúžnym. Hrozné je predsa pritom, aké časy žijeme! Medzi otca a syna, sestru a brata hádže sa národná zášť! Peklo tým ohyzdám, ktoré to zapríčinily!«

»S mojím otcom je nemožné vyrovnanie!« vzdychol Štefan.

»Kto vie! Tvrdšie hlavy zmäkly pod lúčami nášho slnka! Ale teraz poď

ko mne. Môj otec ťa vďačne za pár čias pohostí — a potom, veď len niečo vyhútame.«

Statok Kráľovského ležal asi tri hodiny od Závodia. Mladí ľudia prišli nečakano k starému pensionovanému kapitánovi. Práve šiel z poľa.

»To sú skoré prázdniny,« riekol ekonom, keď poznal syna.

»Vyhodili ma zo škôl, apuško,« riekol svobodne Laco, srdečne objímajúc svojho otca.

»Tomu by som sa veru nedivil. Šalún si bol vždy, pansláv si, poslúchať nevieš. Avšak čo po tom! Ste bez pochyby smädní, mladí páni,« obrátil sa vyslúžený vojak k mladým ľuďom.

»Neuročne! Fero, do pivnice,« volal na sluhu Lacko, »načapuj z toho, ktoré mi je vrstovníkom!«

»Štefan Bohatý,« predstavoval Lacko svojho hosta.

Veselý vyslúžilec bol celý natešený, keď dostal hostí. Slúžil tridsať rokov v armáde, privykol na hlučný vojenský život, ktorý teraz musel postrádať v dedinskom zátíší. Zato bol veľmi vďačný, keď časom zašumel jeho úhľadný, prízemný dom veselou pravou a cengom pohárov. Jeho dcérka, Eleonora, vyvábená hlučným vítaním, vybehla na dvor a poznajúc brata, počala ho objímať.

»Pomaly, Lorke, pomaly, veď mi cviker vrazíš do tvári. Aký to pomarančový oheň!«

»Tys' vždy ten starý posmešník, Lacko,« v tom zbadala neznámeho Štefana a zapýrila sa.

»Vidíš,« smial sa Laco, »bolo ti treba toho purpuru — teraz sa hanbíš za svoju sesterskú prudkosť. Môj priateľ Bohatý — vyhodенý maturant,« predstavoval svojho priateľa.

»Tebe sa o vyhodení nebezpečne sníva,« poznamenal kapitán.

»Žiaľbohu, je to nie sen, ale skutočnosť. Predstavujem sa ti, apuško, ako kandidát ekonomie, tvoj adjutant, tvoja pravá ruka. Tu si vystavím svoj šiator, už len pre ten znamenitý zemiakový šalát, ktorý vie hotoviť Lorke.«

»A pre toho vrstovníka svojho,« doložil veselý starý pensionista a smial sa celou tvárou. »Teším sa, že si sa tak rozhodol. Bravo, syn môj!« Jeho pomer k synovi bol zvláštny, viac kamarátsky. On dôveroval na silnú prírodu, rozvahu a chladnú, rozvažnú myseľ svojho syna. Preto mu dal úplne voľnú ruku. A k chvále mladého Ladislava musíme podotknúť, že v ničom nesklamal otcovu dôveru. Mal nezlomný, hrdý ráz, a možno pod ferulou bol by z neho zlý ferina.

Úplná svoboda upevnila ho v dobrom. Pravda, že je to zriedkavý prípad; avšak platí stará pädagogická pravda, že každý človek má byť dľa zvláštnej metódy vychovávaný. Pod jednu šablonu nezmesť sa veľa duchov.

Števkó Bohatý celkom okriäl pod pohostinskou strechou kapitánovou. Rozvlnená, bôľami a bojóm vzbúrená hrud počínala sa upokojovať.

Lorka blížila sa k hostóvi s nenútenou dôvernóťou, prosila ho často, aby jej čítal; jej otázky boly vtípné, jasné; on rád odpovedal, rád poučoval. Dva týždne uplynuly mladým šuhajcom ako deň.

»Už čas, abych zanechal váš milý dom,« riekol večer pri líhaní do posteľe Števkó svojmu kamarátovi. Veď je to očividomý hriech pre nás, takto postávať!«

»Postávať? Nie, to znamená užívať svobodu! Beťári dali ti možnosť pôžitku úplnej neodvislosti a svobody, ktorej si posiaľ neokúsil. Na školách si bol vo večnej práci, doma ťa tlačil filisterský otec. Uží tých pár dní a posilni sa k dielu. Lebo veru dielo musíme počať. Naši predkovia zanechali nám veľkú ideu slovenskú a slaviansku v celej posvätnéj čistote, to je pravda. Oni obracali oči do minulosti, deklamovali o Rastislavoch, Mojmiroch a mnoho i o nikdy nejestvovavších Svätobojoch. Všetko pekne a dobre! Oni lietali s holubicou nad mutným Dunajóm — všetko krásne. Oni hádzali sa do prúdov partikulárnych bojov — žiaľbohu, často ničili v nich najlepšie sily! Podhodila im Viedeň, z ktorej nikdy nič dobrého pre Slavianstvo nevyjde, nejakú falošnú kosť — oni sa ruvali s vrahmi národa a vylievali najhorúcejšiu srdcovú krv! Jedným slovom zaviezli nás do závozu ... my v ňóm trčíme pevne, nepohnute. Efemerné „zásluhy“ starých liet sú ťažkým bal- lastóm každého živšieho ruchu! Brat môj, uznaj, že to ďalej nemožno trpeť. Vysoký ideál, za ktorý horíme svojou celou bytnosťou, slietol v naše časy trochu nižšie: treba sa mu do očí prizreť a hľadeť čo len tóňu jeho priklincovať skutkami na túto našu svätú a pritom reálnu pôdu. My stojíme na slovenskej, skutočnej, skalnej alebo čiernozemnej pôde, ktorá volá na nás: urobte niečo, čo by na mne basirovalol Ustaňte vo vysokóm lete! Nás netreba dvíhať do vysokých sfár, nás netreba ideálóm riediť v sémy. Každý opravdový Slovák je čistým idealistóm, k hovädskému materialismu kloní sa iba slovenský odrodilec. Avšak slovenský idealismus musí zrieť a dospievať ku konkrétneju, skutočnému činu. Dosť už bolo fantasmagorií! Preč s frásami, ony sa už vyžily!«

»Krásne reči, málo vecí,« podotknul ospale -Števkó a zívnuľ. »Zakiaľ nevieš nič podstatného udať, zakiaľ neznáš, v čóm tá naša reálnejšia činnosť pozostávať má,

zatial si nič nového ne- vyhútal. Ved' i ja cítim, že púhymi veršami, prípitkami a »živio« volaním neprijdeme nikam. Ale udaj cesty.«

»A ty nevidíš pustý, hrozný úhor, ktorý leží pred nami? Ty ho musíš hľadať a po ňom šmátrať? Tu máš na pr svoje rodné mesto Zá- vodie. Pozri naň. Starý šudier Lúty, bonvivan kňaz a bankrotovaný slúžny držia na povrázku 4000 dobrých slovenských duší! Ty, zrodenec tohoto Chalupkovského Kocúrkova, nevedel si získať pri všetkej svojej horlivosti ani len dobrého šomráka, ktorý je tvoj otec! Hanba! Ale na našich schôdkach horel si za Slavianstvo, za našu budúcnosť, za duševno-aristokratické postavenie nášho Slovenska vo veškerom slavianskom svete. Čo robí Samko Rovný, tá znamenitá chlapina? Nakúpi čez rok pár kníh, drží časopisy, a myslí, že urobil niečo epochálneho za svoj národ. Jeho traja paholci nabili v krčme istého tovariša, ktorý prišiel z Pešti a vo svojom vystatovaní riekol, že je slovenská reč iba pre lumpov a zlodejov. Ver mi, tí traja paholci majú toľkú zásluhu, ako celý Rovný. Tovariš stal sa predmetom posmechu, a celá služobná mládež vie, že dostal výprask za slovenskú reč, ktorú pohanil. Bár by sme sa učili od tých troch znamenitých paholkov. Pravda že v inom spôsobe.«

»Cesty, cesty ukáž.«

»Ešte nevidíš, ty snilko? Teraz máš ferie, vďaka tomu soschnutému, pluhavému Šošotkovi! Pôjdeme do Závodia. O pár dní ta dorazí i šibal Janko Pinkavka. Počneme dielo.«

»A môj otec?«

»Ved' s tým počneme! Ty nám budeš bránou do zakliateho hniezda.«

»Nerozumiem ťa. Konečne pristávam na všetko! Práve neprirodzený otcov hnev zaoceloval akosi moje útroby. Slzy matkine pália ma na duši. Oplanstvo podlých Šošotkov zobúdzva vo mne zúrivosť!«

»Tak ta! Už sa mi páčiš! A teraz dobrú noc!«

O chvíľu ozývalo sa dlhé, chutné dýchanie spiacich mladíkov. Spali oni tuhým, oloveným snom, ako svedčí sa na mladých ľudí. Štefan Bohatý sa časom mocne pohýbal, až posteľ práskala, a prehovoril zo sna nesrozumiteľné slová. Bledý svit mesiaca vnikal čez riedke záclony do chyže. Neunavený svrček spieval svoju traslavú pieseň. Dobre sa to spalo pri jeho monotónnom speve.

III.

Slová Lackove zunely v ušiach Bohatého veľmi dôrazne. Už zavčas rána vstal, obliekol sa ticho a vyšiel do záhrady. Celá prelesť letného rána dýchala z prírody. Na tráve a kvetoch visely rosné kvapky, celý roj vtákov čvirikal v košatých lipách. Poľnou cestou vŕzgaly kolieska pluhov. Skoro za ním vybehla Lorka s červenou tvárou a jasnými, vyspatými očami. Vkusný ranný oblek pokrýval jej nevysokú, niečo plnú postavu. Tvár jej nebola pravidelne krásna — ale tajný pôvab kryl sa v hlbokých očiach. Belavé vlasy, voľne spustené, vlnily sa chutným, okrúhlym chrbátom. Všetko žiarilo z nej životom, radostným povedomím, že je predsa len krásne na tejto Božej zemi. Čistý, zvučný hlas vinul sa jej z hĺbky prs — rovno ako cveng zvona. Matku ztratila veľmi včasne, prežila prvé dni rozvíjajúceho sa panenstva pod asketickými očami hysterickej tetky. Prechod do rodičovského domu bol pre ňu dielom osvobodenia. Oddala sa celou svojou ohnivou, citeľnou dušou ladnej svobode, ľúbila prírodu až do entuziasmu, opatrovala celú menažeriu domácich zverov, liečila mačky, chránila vrabcov a stehlíkov pred ukrutnosťou dedinských uličníkov, spravovala domácnosť, pestovala kvety a čítala po nedeliach nemeckých lyrikov.

Štefan poklonil sa Lorke a obdivoval jej ranostajnosť.

»Nie div, pane Bohatý — ja som nekráko- rila do polnoci, ako vy s bratom!«

»Divno! Vy musíte mať tajných zvedov, domácu políciu!«

»Vaše hlasy. Moja chyžka je práve vedľa vašej, stena nehrubá. Počúvala som chvíľu temný huhlot — ale nebojte sa, rozumeť som nič nemohla. A tak rada bych s vami prehovoríť o veciach seriósnych, o činoch, nádejach! Ale môj brat je negalantný ošklivec! Keď sa priblížim k vášmu rozhovoru, hneď zamĺkne alebo počne pletkáriť. Akoby ženská odkázaná bola len k pletkám, prázdny poklonám a každodenným klebetám.«

»Váš brat zabúda, že má pred sebou pätnásťročnú slečnu.«

»Prosím, šestnásť.«

»Teda šestnásťročnú pannu, a myslí o vás tak, ako vás zanechal, keď šiel do škôl. Jestli môžem niečim slúžiť, veľmi vďačne.«

»Povedzte mi, pane Bohatý, čo vlastne chcete s tým svojím »národom,« »národnými túžbami,« »obeťami?« K čomuže to všetko smeruje ?«

Bola to niečo krušná otázka. Od abecedy sa mu nechcelo počiťať, a v krátkych slovách bolo mu ťažko dať dostatočnú odpoveď.

»Človek delí sa od zvera medzi inším aj tým, že chce žiť v sriadenej spoločnosti a v úzkych sväzkoch s ňou zdokonaľovať sa.«

»To chcú i Nemci, i Francúzi. Ba i mravci a včely, načo teda akýsi osobitný národ?«

»Chceme to i my Slovania, a síce na svojich vlastných základoch, pomocou svojej vlastnej reči.«

»Veď sa to stať môže i pomocou inej reči. Ba čím vzdelanejšiu reč si vyberiete, tým ľahšie dosiahnete cieľa.«

»Jednotlivec možno! Avšak druhá vlastnosť ľudská je, že človek vozvýšený, čestný želá si čím viac súdruhov mať na púti k dokonalosti, ku vzdelanosti a šťastiu.«

»A takých spojencov hľadáte v našom krpčiarском ľude? Pomýlená cesta — choďte ta, kde najдете súcích ľudí.«

»Tretia vlastnosť čestných ľudí je, že hlboko ponímajú sväzky, ktoré ich pútajú k ľudu, z ktorého krvi pošli, ktorého reč vravia od detstva, ktoré ich viažu na rodný milý kraj. A preto má byť ich túžbou, aby svoj, pokrevný ľud brali so sebou na ťažkej púti k dokonalosti. V tom leží celá tajna nášho rojčenia o národe. Preto dáme sa vyhadzovať zo škôl, znášame posmech, smežeme sa nad zlobou; preto kormúti nás každý nezdar, posilňuje každý pokrok. Preto sme hotoví dať všetko v obeť za svoj národ, i i životy, slečna, i životy!«

Lorka sa zamyslela. Celkom iné pochopy, iné myšlienky zkrslý v jej bystrej hlávke. Každé slovo mladého šuhaja šírilo jej dušu. Srdce bilo jej akýmsi nepoznaným, triumfálnym tlkotom.

»I môj brat tak smýšľa?« pýtala sa po malej prestávke a potriasla belavou šticou.

»Tak.«

»Celkom tak? Nemožno! Či by pristaly také reči do jeho posmešných úst? Veď on považuje celý svet za žart!«

»Nie celkom. Mnoho seriósneho ukrýva sa pod jeho často bizarrnými myšlienkami.«

»A či by ste nepotrebovali spojencov vo svojich mladistvých bojoch za národ?« pýtala sa horlive mladá deva.

»Tých hľadáme všade! V ľuďoch, mládeži, medzi starými, múdrymi i jednoduchými.«

»Ale nie medzi ženskými?« spýtala sa Eleonora s istou prísnosťou. Zvedave uprela svoje krásne, výrečné oči na tvár Štefanovu.

»Čo s tým chcete?« odpovedal otázkou Štefan.

Eleonora neodpovedala. Vbehla do chýže. Štefan sa prechádzal pod krásnymi lipami záhrady a dumal o sviežej, bystrookej dievčine. Dva týždne bývať pod jednou strechou s takým milým zjavom a nepodumať časom o ňom, bolo by konečne hriech. Takého hriechu nedopustil sa dumný, mäkký Štefan, hoci bol ďaleko vzdialený od každého erotického rozjarenia citov. Jeho celé srdce preplnené bolo vysokým túžením za ideálmi, starostou a bôľom nad neutešeným stavom jeho dnešných neblahých okolností. Krásne oči priateľovej sestry tešily ho, ako tešia nás ruže alebo fialky kvetnej záhrady. Posledný rozhovor vzbudil v ňom nikdy nesnívanú myšlienku: či by nebolo možno rozplameniť toto mladé pekné srdce ohňami, ktoré horely v jeho mladej hrudi? Od myšlienky nebolo ďaleko k pokusu. Zamenil raz Heineho Sládkovičom. Čítal Eleonorku zvučným hlasom svojím Detvana. Ona ho často pretŕhala otázkami, na ktoré on dával ochotne vývod. Prečítajúc niektoré krásne miesto, položil knihu na lono, a medzi mladými ľuďmi rozvinula sa showárka, mysticky bájna, ohnivá, fantastická. Reč Štefanova prúdila sa jasným, čistým tokom. Eleonora nerozumela všetkým výrazom a zvratom, ponímala však hĺbku citu, vernosť a pevnosť presvedčenia a poetický náter, ktorý ležal zlatým pelom na všetkom, čoho sa dotkli slová nadšeného mladíka. Ľahké pochopenie so strany devy pružilo jeho úsilie — — o týždeň bol v plnom prúde svojho proselytského namáhania.

»Musí byť našou,« šepťal sám sebe, keď zadumeno odchádzala Lorke od stolíka. Jej tvár nadobudla akejsi priehľadnosti, zduchovnela, ožiarila sa svitom myšlienok a citov.

Lacko počal sa mrzeť na časté prechádzky mladých ľudí. Bratia pocítia časom istý druh revnivosti — k tomu bol zaťatým nepriateľom takzvaných »študentských lúbostí.« Ako ľahko mohlo niečo podobného povstať medzi sestrou a jeho sviežim, peknoduchým priateľom!

Raz urobil poznámku na priateľove schôdzky, ktoré dialy sa síce pred očima všetkých, avšak predsa prezradzovaly akési bliženie sa intimnejšie, ktoré muselo vzbudiť pozornosť takého ostrého oka, ako mal mladý Kráľovský.

Štefan bol obrazený. Videl klíčky nedôvery — v srdci svojho priateľa, za ktorého by bol dal život.

Počal sa strániť jeho sestry, strániť až do krajnosti.

Eleonora bola zarazená. Už prvý deň cítila prázdnotu. Chybel jej Štefan, jeho zvonný hlas, jeho umné, šumivé myšlienky. Prešly tri dni — a Štefan sa zas len stránil devušky, ako ohňa.

Už chcela pýtať sa po príčine. Tu vyhrkla jej krv do tvári, pálila celú tvár až po sluchy. Bol to rumeň ženskej pýchy.

»Oni mňa nechcú k dielu za svoje národné ideále, oni mňa považujú za decko, za plochohlavú húsku! Celý deň sú pospolu, píšú, čítajú, radia sa. Ja som odsúdená k punčoche, k tej hlúpej, všednej ihle. Nuž či nevlnilo sa moje srdce tak prudko, tak búrlive, ako ich? Či je môj cit nič, moja túžba prázdny hluk — môj bôľ je nič, moja túžba odsúdená do jarma? Niet pre nás nijakej úlohy vo všeobecnom diele? Nevieme my tiež aspoň trpeť?«

Opovrhovanie, akého sa jej dostalo od mladých mužov (tak si to namyslela), upevnilo v deve Štefanom vzrušené city. Celkom iným okom hľadela na »krpčiarov«, celkom iným uchom počúvala spevy robotníč. Jej malá belunká rúčka zatínala sa, keď prišli susedia na návštevu k otcovi. Ich reči ploché, triviálne naplňovali ju ošklivosťou. Miešanie maďarčiny protivilo sa jej v hĺbke duše. Vo svojej čistej panenskej chyžke, na malom kamine naložila z triesočiek dokonalú hranicu, položila na ňu malý, jej vlastnou rúčkou písaný sväzok maďarských piesní, priložila maďarsky vedený den ník, taktiež poprepletaný veršovanými citátmi, a všetko pekne-krásne spálila. Veselo blkotal červený plamienok. Listy sväzkov krčily sa, rudly, potom černely. Slzy radosti, slzy tajnej víťazoslávy blysky v očiach devušky. » To môj prvý čin!« riekla a zasmiala sa srdечným, ner- vósnym smiechom. V tom vpálil do chyže Lacko.

»Priprav mi bielizeň, Lorka,« zavolať veselo; »ideme do mestečka na viac dní.« Deva sa trhla. »Aj, aj, ty kúriš v tak horúcom lete! Čo to?« a vytrhol polozhorený list z ohňa. Eleonora mu to nemohla prekaziť. »Ah, tvoje verše — čo to má znamenať? Daj sa bozkať, sestra, daj sa objať,« a už sovrel sestričku do náručia. Tá ukryvala horúcu tvár na jeho prsiach. Teraz už nebudeš viac kaziť toto naše čisté, slovenské povesenie? Už nebudeš viac maltretovať náš biedny klavír! Výborne! Teraz k dielu!«

Oči devušky zasvietily tuhým, intenzívnym plameňom. Jej brat prestal pletkáriť s ňou. On ju volá k dielu, dielu vážnemu, zodpovedajúcemu ideálom, ktorými naplnila sa jej duša od pár čias. Ona bude môcť účinkovať na veľkom

PODROST

diele osvobodenia utlačených, opovrhovaných, zanedbávaných. Liečenie mačiek, chova kanálikov a sústrast' s trápenými vrabci ustúpi dielu naozajstnému. Hlávka devy krúžila sa. Jej citné srdce bilo tak mocne, tak smelo, že ho musel počuť jej prísny pán brat.

»K dielu, hovorím!« spešno riekol,, hurtovno, netrpelivo.

Eleonora pozrela naňho dôverne, s výrazom vďaky v zraku. Cítila v sebe sily dosť pristať k mladým, neohrozeným ľuďom, chystajúcim sa na hrbľovatú cestu bojov a trampôt.

»Nuž dobre, braček — kde začať, čo podujať?« pýtala sa Lorka s ohňom v očiach.

»Košele chcem, aspoň tri-štyri; chytro, Lorka!«

Eleonora zostala stáť ako skamenelá. Potom zaplakala hlasito. S výše svojich mladých, len pred krátkym časom zkrslých dúm shodená bola razom do temností prosaického bytu.

IV.

Mladí ľudia chystali sa na dlhší pobyt do Závodia. Štefan nechápal celkom jasno ciele svojho priateľa. Avšak jeho rozhodnosť mu imponovala. On dal sa viesť bystrému rozumu a pevnej vôli.

Keď už kone netrpelivo hrabaly kopytami, vyšiel na dvor starý Kráľovský s dlhou fajkou.

»Nuž teda predsa vás kamsi ťahá?« riekol mladým ľuďom. »Potreboval by som jednu kompániu svojho regimentu — a koniec všetkým vašim detinským námahám!«

»Ohó, milý apuško,« odpovedal ticho Laco, »pred našimi námahami bude utekať celá armáda — (a teraz naschvál urobil dlhú pauzu) hlupcov a sebcov. O kompánie sa my veľmi nestaráme. My berieme vec summárne. Maličkosti nie sú v našom programme.«

»Netáraj, Lacko, netáraj,« pohodil dobrosrdečne starý vojak, »my ľudia sme všetko samé opice! Affentheater, mein Sohn. Jedna opica je komickejšia a vtipnejšia — nuž vydobyje si viac orechov. Ba či sa hodno tak lopotiť, premýšľať a stavať veterné zámky? Mohli by ste sliezť s voza a zapiť si so mnou v svätom mieri! Škoda vašej podoby!«

»Počuješ o nás zo Závodia,« riekol chladno Laco, vyskočil na kozia, vzal Ferkovi z ruky opraty a zaplieskal bičom.

»Oni sú pochabí,« máchnul rukou Kráľovský, keď voz zmizol zo dvora; »robil som tiež hlúpe kúsky za kadetstva.«

Eleonora počula otcove slová, stojac za sklenými dvermi ambitu.

»Nie sú pochabí, apuško,« povedala určitým, pohnutým hlasom; »chcú byť viac v národe, ako lenivcami a darmožrútmí.«

Kráľovský pozrel na dcérku v úplnom nedorozumení. Zkadeže jej rozpálené líca, zkade ohňom blčiace oči? Čo sa stalo s Eleonorou, veselou a vždy žartujúcou? Aké to slová z jej detinných karmínových úst?

Dlhé rozmýšľanie nebolo vecou starého pensionistu. Hodil svojou šedivou hlavou v bok, ako to robieval, keď niečo pretrhlo jeho duševný mier, a šiel polievať svoje oleandre a kaktusy, svojich lúbimcov.

Lorka prebehla sad, sadla do bujnej, vysokej trávy, nikda nekosenej. Dlhé stvolky s metličkami hýbaly sa predvečerným, teplým vetierkom pred očami devinými. Po sneti trávnej liezla pánbová kravička, vyliezla na odštiknutý vrcholec, rozopäla červené, čiernymi bodkami posiate vrchné krýdelká — obnažiac spodné, priehľadné — a uletela. V stromoch sadu šumel vietor tichou, uspávajúcou melodiou. Zďaleka bolo počuť lenivé hrkotanie voza, veľmi ťahaného. »Hajs, hajs!« volal voliar. Devuška pocítila v útrobach žravý bôľ. Kde sa podela jej voľná, nenútená veselost? Zmizla. Prečo zmizla, ako zmizla? Darmo sa pýtalo mladé dievča. Vietor šumel ďalej, trávky zhýbaly sa ako prvej. Veď by vlastne všetko malo byť inakšie, premenené, pretvorené! Veď by celá príroda hovoriť mala jasnejšou, markantnejšou rečou! Príroda je tou samou záhadnou, nemou prírodou.

Deva položila plnovlasú hlávku na ruku. Hlávka bola pritažká laktu — ona položila ju do chladnej trávy. Chladná tráva tak dobre, tak príjemno osviežovala horúce sluchy. Zvedavá jašterička vykukla z huštiny trávnej. Lorka pohla rukou, jašterička požmurkala v strachu malými očkami, pomykala chvostom a ztratila sa ako blesk — ako myšlienka, ktorá zrazu povstala a zrazu zanikla v rozpálenej hlávke devinej. Bola to myšlienka zlá, myšlienka nemožná. Sama vrhnúť sa do diela! Sama počať účinkovať? Niet spôsobu, niet moci! Bratove posledné slová zazvučaly jej v ušiach. Myšlienka uletela. »Košele chystať,« pošepla, »košele chystať — to tvoje dielo.« Slnko zapadlo. Chlad prebehol údami mladého stvorenia. Vstala, zanechajúc v tráve šľak svojej postavy. Do sviežeho líčka vrezala sa tráva a zanechala na ňom tuho červené pruhy. Niečo upokojená, otrizená ľahla večer do postielky. Nemohla spať. Psi celej dediny brechaly neustajne. Inokedy ju to málo znepokojovalo — teraz počula každé zavýjanie vzbúrených strážcov dediny. Sotva zadriemala — tu zas počula spev kohúta. Za prvým nasledoval druhý, tretí a tak až do rána. Ba či len psi a kohúti boli na príčine jej nepokojného sna? Sotva. —

Celé Závodie hovorilo o príchode troch mladých ľudí. Poznamenať slušno, že i Janko Pinkavka dopálil — veď už boli prázdniny. Onedlho rozmnožil sa krúžok. priateľov o niekoľko šuhajcov z rôznych škôl. Štefan Bohatý býval u dobrého, ale slabého Rovného — do domu nesmel. Rovný bol starý mládenec a žil z malého gazdovstva. Odchovanec Štúra, bývalý dobrovoľník, bol bezúhonným národovcom — avšak ťarchy boja, ťarchy večnej zášti nudily statočného muža — zanevrel na prevrátený svet, stískal päste vo vačku, ale i to

iba o samote. »Odi profanum vulgus,« hovorieval, keď naňho robili v mestskom »kassíne« filisterózne poznámky. Presvedčený o svojej dôstojnosti, svojom vyvýšenom stanovisku, viedol život dosť samotársky a podivný. Mládež miloval a jeho vrecko bolo vždy otvorené pre poriadnych šuhajov.

Počal sa čulý život v tichom ináč mestečku. Lacko vedel každý deň okrášlit a urobiť pamätným nejakým dobrým výmyslom. Raz sriadil vychádzku na blízke rummy hradu — a napriek tuhému dažďu, ktorý sa spustil na veselú spoločnosť, tvrdil každý účastník, že takej zábavy nebolo ešte v Závodí. Druhý raz improvisoval tanečnú zábavu. K mládeži pripojili sa starší. V bočných izbách rozvinula sa Živá debatta. Lacko pripíjal statným mešťanom, ich potažným »spanilomyselným« polovičkám, dcéram, atď. — a šuhaji naši vydobyli si skoro pevnú pôdu v Závodí. Ich smelosť rástla so zdarom. Pomýšľali na divadlo. Po mnohých bojoch prišlo i k prípravám. Štefan bol zručný režisér i herec. Lacko stal sa direktorom, šepkárom, kassírom. Pinkavka prvým komikusom. Malomestské slečinky učily sa úlohy o zlomkrky. Chyba bola len v tom, že každá chcela len úlohy, v ktorých sa mohla pekne obliecť.

»Pekné veci stvára váš syn!« S týmito slovami vstúpil pravotár Lúty do dielne starého Bohatého.

»Nemám syna!« odvrkol poctivý blanár, neustávajúc vo svojej práci. Ostrým nožom rezal kožušiny, rezal tak energicky, až sa nôž hlboko do stola vrýval.

»Áno, nemáme syna,« horkým, traslavým hlasom zamiešala sa do reči Dorotea Bohatá, ktorá už v kuchyni zlostným okom privítala bola Lúteho; »nemáme syna pre pánov, ktorí huckajú rodičov proti deťom, a deti, naše nevinné deti, proti rodičom! Nemáme syna,« a v tom jej vyhrkly slzy, »nemáme syna!«

»Mlč, stará!« ohriakol svoju ženu tvrdý kožušník, »nemiešaj sa medzi mužov! Ta — do kuchyne!«

Starenka poslúchla. V kuchyni popadla hrniec a hodila ho celou silou o zem.

»To veru búrka i hrom,« poznamenal Lúty s úsmevom.

Bohatý mlčal. Predvčerom sišiel sa s Rovným, ktorý mu nevedel dosť vynachváliť skromnosť, poriadnosť a um Štefana. A hoci mu odvrával, synovi nadával do panslávov, zradcov vlasti, kolompošov, predsa slová Rovného mali silný dojem na zatvrdlého muža. Otec sa ozval v zbaláchanom a podlými svodcami zmýlenom mužovi.

»Veru pekné veci stvára váš vyhodенý syn,« počal, znovu Lúty, »komediantom sa stal! Bude hrať komédiu, meštiansky synak, a to slovenskú komédiu. Vy to trpíte? Vy ste vlastenec, Uhor?«

Starý Bohatý zaťal zuby. Niekto klopal na dvere. »Szabad!« zakričal zlostne domáci pán.

Vstúpil do dielne Janko Pinkavka. Úctive sa poklonil a odovzdal majstroví divadelný lístok. »Divadelní ochotníci budú si pokladať za česť, keď vaša ctená rodinka ich predstavenie navštíví!« Pinkavka predniesol svoje invitačné slová so smelou istotou, ani okom nehodiac po Lútom.

»Tiež jeden z tých nepovolaných hostí!« opýtal sa drzo Lúty. Jeho široké nozdry triasly sa.

»Áno, prosím,« odpovedal úsečno Janko, »z nepovolaných od kadejakých verejných lotrov — ináč z povolaných — konečne, s kým mám šťastie?« doložil akoby to nič, so zdvorilým, studeným úsmevom.

Lúty sa zmiatol. Tak neopovážil sa nikto s ním hovoriť. Avšak čo bolo robiť, dovolil si v cudzom dome smelú poznámku, musel smelú odpoveď zniesť, tým viac, keď videl zlostne na-krivenú tvár starého.

»Tento pán je mojím hosťom,« zakričala Dorota, vkročiac do dielne. Veľkú dierkovanú varechu držala kľčovite pevno v pravici. Líca starency horely zlostným ohňom; ona rovno omladla. Ako by byly zmizly početné vrásky s jej tvári.

Ondrej Bohatý hľadel v nemom úžase na svoju krotkú ženu. Nikda jej nevidel v takom energickom rozčúlení, ani len pri najostrejšej domácej differencii.

Lúty cítil svoje nepekné postavenie. Podával starému Bohatému ruku. Dorota postavila sa medzi muža a Lúteho.

»Nie tak, pane veľkomožný, ruka môjho muža je drsná a špinavá pre vaše samatové dlapky, ktorými ste uvrhli nepokoj do nášho domu. Vy ste tu nepovolaným hosťom.« Zo starency len tak sálal oheň a zloba obrazeného, materského srdca. »Pre vás som musela hľadať svoje dieťa na záhumní, pre vás musel môj syn opustiť svoj rodičovský dom, pre vás a vašich pomocníkov tiekly moje horké slzy v bezsenných nociach. Kto vám dal právo pichať prsty do môjho domu? Ja a dom môj slúžiť chceme Hospodinu! Kto vám dal právo prziť moju svätyňu? A čo mi muža hubíte a na opicu obraciate? Môj milý Maďar! Aký Maďar je môj muž zo staro-turanských kopianíc? Ko mne sa priženil!« Varecha len tak lietala vzduchom.

Postava stareny bola pružno vzpriamená, chomáč šedin vypadol zpod ručníka hlavou prehodeného a vlál jej rozrúmenenou tvárou. Pinkavka s úľubou hľadel na stareнку. Jeho srdce topilo sa v slasti. »Tuším je v našich babách naša budúcnosť,« pomyslel si a tichý, nespozorovaný úsmev preletel jeho tvárou.

Starý Bohatý bol prekvapený. Už chcel sa oboriť na ženu; niečo ho nevidnou silou hatilo. Niečo nepovedomé, mocné. Staré rozpomienky domáceho mieru zkrslý v jeho hlave. Celý život počas rozlúčenia so synom bol tupý, mrzutý.

Nastala nemilá pauza. Lúty sa odobral. Starenka vyšla von a vrátila sa zas taká shrbená, tichá a pokorná, ako obyčajne. Niesla na tanieri zákusku a v ruke flašu vína. Obsluhovala Pinkavku so srdečnou, úprimnou radosťou, veď i on bol so Števkom. Pinkavka rozprával históriu vyhodenia Štefanovho. Postaral sa o skvelé farby. Vedel zaujímavo rozprávať — a mal utešenú inštrukciu od Kráľovského. Dorotea visela celou dušou na jeho ústach. Pri vtipných, zčiasťky poeticky vykrášlených opisoch, ktoré boli silnou stránkou veselého Janka, uškeril sa viac ráz i Ondrej. Keď opisoval mužské povedomé držanie sa Štefana pred školským senátom, zasvietily Ondrejove oči. Pýšil sa v duchu.

»Polovicu svojej veci som vyhral,« s tými slovami vrazil Pinkavka k Rovnému, kde bolo so pár študentov. »Štefanko, tvoja matuška je číre, rýdže zlato! Dala tá Lútemu lekciu!« A Janko vyrozprával príhody svojej návštevy. Všetko sa rozjarilo. Lacko slávnostným tónom vymenoval Pinkavku za diplomatického poslanca študentskej kolonie.

Divadlo vyšlo skvelo. Štefan, hrdina kusu, zaujal celé obecnosť svojou hrou. Jeho rodičia neboli síce prítomní, ale bola ostatná rodina. Tá takrečeno útokom hnala na starého Bohatého dňom po predstavení.

Lad bol prelomený. Dorotea obliekla sa do sviatočných šiat, vzala starého kočiša Jana a šla k Rovnému. Našla samého starého mládenca.

»Ej, ej, aká to zvláštna visita!« žartoval Rovný. »To kufor môjho syna, ber ho, Janko!« Janko bral kufor na mocné plecía. »A mňa sa ani nepýta mamička; čo to aké habanie, aká exekúcia?«

»Odpustite, pane Rovný, mám staršie právo! A kde je Šteško?«

»Zmizol, mamička, zmizol!«

»Veď sa vráti. Vari ho počkám. Už mi neuletí divý holub, keď som odpúdila jastraba.«

»Počul som, počul o peknom výstupe s Lútym. Ba že ten postrach celého

mesta musel na vás nájsť osteň. Len škoda, že ste varechu nepustili do roboty! Čo hovorí váš starý?»

»Mlčí a robí svoju prácu, ako by bolo pred jarmokom. I pán farár ho dal volať. Museli sa pekne porovnať, lebo došiel domov celý usmiaty. Vypil si na to, a to nad mieru, čo sa uňho málokedy stane.«

Veselý vravot zaznel pred dvermi. Študenti sa hrnuli do chyže. Štefan, uvidiac svoju matku, vyskočil veselo, sovrel ju do náručia a bozkával jej vráskovité líce.

»Nepodarený syn,« durdila sa starena, ale v očiach jej svietily iskierky radosti; »tak poslúchaš otca i mat? Celé dlhé dni trávi v rodnom meste, a rodičovský dom obchádza ako hriešnik!« Štefan pokrýl rukou pery matkine. Študenti boli dojatí peknou scénou. Podávali ruky čulej staruške a každý mal pre ňu príjemné slovo.

Štefan šiel s matkou do rodičovského domu. Otca našli oddychovať na lavici vo dvore.

Zamračil sa, potiahol tuho z krátkej fajky a odplul. Štefan stal si pred neho, sňal klobúk a položil mu ruku na plece. Nastala malá prestávka. Konečne obrátil Ondrej tvár k synovi a zasmial sa. Oči mu pri tom podivnom smiechu niečo málo zvlhly. Syn objal starca a bozkal ho vrúcne na líce.

»Pletky, plotky,« dudral Ondrej; »načo sa pochabiš! Aké to ceremonie! Stará, dones tej šunky!«

»Už je dobre,« vzdychla si Dorotea, ktorá čušala ako myška v kuchynských dverách a pozorovala každý pohyb dvoch svojich najmilších ľudí. V komore všetko jej z rúk kypelo. Pri krájaní šunky zarezala si do prsta — konečne pustila krásny tanier na tehlovú dlážku. Krásny tanier s červenou ružou, ktorý dostala ešte s venom.

Kráľovský bol celý blažený nad smierením otca so synom. Študenti usporiadali hlučné večierky, privliekli i starého Bohatého, lichotili, toastovali — konečne prišiel do hry i »slovenský národ«, »národní mužovia«! Ondrej ani sám nevedel, ako vplával do takéhoto prúdu. Cítil sa v ňom celkom domášne. Zabudol celú maďarčinu, posbieranú na vandrovke. Začal uznávať, že však Závodie je naše starodávne mesto (najprv riekol len naše, v ďalšom rozhovore potrafil i na slovo »slovenské«), že malo kedysi privilegia neplatiť mýto, a tie privilegia boli po slovensky písané. I cechovné artikule, na ktoré držal ako na sväté Písmo, písané sú po slovensky, hoci trochu ináč. Že však on pochádza zo Starej Turej!

»A kto zrušil vaše artikule?« spýtal sa Laco šibal. »Vari tí panslávi?«

»Veru, veru, teraz každý nedouk chce byť majstrom, tovarišia neznajú mravu a starých zvykov. Remeslá klesajú. Všetkých nás zničia mašiny a nové poriadky!«

»Ba neporiadky, apuško,« poznamenal Štefan.

Mladí ľudia počali spievať také staré, dobré piesne ... staré tóny vzbudzovaly v Bohatom staré rozpomienky. Prijdúc domov, udrel sa starý remeselník po čele. »Ale čo to urobili zo mňa splašení, lumpácki študenti? Veď sa sotva poznám! Eh, veď ja to vyspím!«

Nevyspal. Semeno bolo hodené a púšťalo klíčky.

U Rovného sišla sa mládež. Vo veľkom samovare šumela vriaca voda, a podobne kypely a šumely mladé mysle.

»Myslím, že bolo dosť zábav; zo samého cukru nevyžije človek,« riekol mrzute Ladislav Královský. »Mali by sme počat niečo seriózneho, reálneho. Tunajšie obecnstvo rozhúpali sme dosť dobre, nedovoľme, aby kyvadlá pomaly utíchly a konečne zastaly.«

»Nemuseli by sme mať nášho Janka,« poznamenal Štefan a bľuskol potmešilo na Pinkavku.

»Nuž?« ozvalo sa viacej hlasov.

»Má vám užitočné známosti. Vykvitne i tam, kde ho ani nezasiali. Remeselnícka mládež, ktorú tak zanedbávame, vzbudila v ňom zvedavosť. Už sedí v ich rade. Celý peripatetický systém zaviedol.«

Pinkavka sa usmial. »Pletky, plotky! Sobral som asi pätnástich do hľbky — po dve nedele prechádzal som sa s nimi, a presvedčil sa, že je to schopná vrstva našeti.«

Všeobecné radostné prekvapenie žiarilo z mladistvých očí. Rovný bol najviac prekvapený. Na niečo takého nepomyslel za celých dvadsať rokov svojho pobytu v Závodí! Neznal hľadať ľudí, a tí ho veru tiež nenašli v jeho dvoch tabakom a čiernou kávou voňajúcich izbách.

Královský potriasol ruku statnému Jankovi. »Dobre, dobre, braček. My musíme cenit národ náš tam, kde ho najdeme.«

A naša mládež hodila sa s oduševnením na pospolnú národnú agitáciu. Po dielňach ozvaly sa národné piesne, celý malý sklad kníh rozobrali za krátky čas. Závodie počalo myslieť. Jedna myšlienka plodila druhú. Živší duch zavládol v obecnstve. Šuhaji objednali stanovy rozličných spolkov — dla nich nové

boly o chvíľu hotové. Starý Bohatý sám povolal mešťanov k porade o vzájomnej pomocnici, zakladala sa knižnica i čítací spolok.

Nedele trávili mladí priatelia Lacko a Štefan v dome Kráľovského. Eleonora vyhýbala z počiatku mladým ľuďom. Ohne jej citných prsú vzplápolaly razom — a razom obliate byly studenou vodou. Ale voda nestačila vyhasiť všetok pal dievčenskej útroby. Jej krásne, hlboké oči jasaly, keď počúvala študentov, ako rozkladajú starému vojakovi svoje činy, ako tešia sa na nové, aký radostný to boj, ako duchovne víťazia nad filisterosnou nemocou svojich odporníkov. Radosť devy nad jarým, vedomým počínaním mladoňov kalená bola pocitom vlastnej ničoty, vlastného bezsilia. Keby bola mohla byť taká chladná, ako otec! Kapitán hodil hlavou v bok pri každom tuhom výraze ohnivých rozpravačov a na konci každej dikcie vypil pohár vína a počal dokazovať, že my ľudia sme vlastne všetko iba opice, ale nie v prirodzenom, divom stave, ale opice preobliekané a vyfintené pre »Affentheater.«

»Pravda, každý máme inšie zvončeky na farbistých šabrakoch,« hovoril podvečer v záhrade, v búdkke ustrojenej z viniča. Krásne strapce polozrelého hrozna visely zpod striešky, i po bokoch vykukaly modré a zlatisté zrnká hrozna z temnozelených listov.

»Ty na príklad, Laco, máš škreklavý zvonec pod bradou: zvoní ti o hrdinstve, o mužstve, o činnosti — a pritom čo si vlastne? Študent — nedokončený študent!«

»Ktorý neutekal ešte!« poznamenal Lacko. »Už som nie ani študent, ale prvý človek tvojej čeliadky, apuško! Počkaj, čoho sa na mne dožiješ!«

Slnko zapadalo. Jeho posledné blesky pre- draly sa škárrou vo viniči a padly na peknú, niečo bledú tvár Eleonory, sediacej proti dvom priateľom. Štefan pozrel na devu— v pobelavých vlasoch hraly lúče — oči prižmúrila pred bodavou mocou svetla. Mladému šuhajovi udrela razom krv do tvári. Koľko bájneho pôvabu svietilo z mladušej, slnkom oblesknutej tvári! Hryzol pery a odvrátil tvár. Sotva by sa bol mohol udržať výkriku. Srdce ho zabolélo. Takého bólu nepocítil ešte nikdy. Bol to naozajstný, skoro bych riekol telesný ból, krčovité stiahnutie sa útrobu.

»Čo ti je?« pýtal sa Laco; »aký si premenený! Veď si rovno ozelenel!« Kapitán pozrel na Štefana. »Naozaj ste premenený, pane Bohatý! Veď je tu »medicina prope divina.« Nalial mu do pohára vína. Štefan priložil pohár k ústam a silil sa piť. Sotva mohol urobiť glg.

Lorka otvorila oči, brániac ich rúčkou pred lúčom slnečným. Potom vstala

a odišla. Shovárka šla ďalej. Štefan sa na nej slabo zúčastnil. Počalo mrkať a mladý Bohatý sa sobral. Kapitán mu potriasol ruku, Laco ho prepúšťal vtipkujúc a sľubujúc, že ráno prikvitne na otcovom pejkovi, »jako rytier smutnej postavy — bez Sancha Pansu.« Mala to byť zlostná poznámka, ale nedosiahla cieľa.

Popri plote záhrady stúpал Štefan. Chcel doraziť do Briežoviec, malej dedinky, ktorej farár bol horlivým prívržencom mladého slovenského podrostu. Mnoho mal s ním hovoriť, mnohé veci uvážiť a posúdiť. Keď už bol pri konci plota — zazrel belasú šatku miháť sa medzi nehustými kolmi plota. Pozrel lepšie — v pustom, lieskami a osikami porastlom diele záhrady zazrel Eleonoru.

»Darmo som vás hľadal,« riekol niečo nesmelo, »a ako vidíte, bol bych odišiel bez odobierky. Šťastná náhoda usporila mi neslušnosť — aspoň čez plot môžem sa od vás odobrať.«

Eleonora pristúpila ku plotu. Pozostával z vysokých stĺpov, z ktorých jeden vyvalil sa a ostala po ňom dosť veľká škára. Čez ňu podal Štefan ruku Eleonore. Videl ju ako v ráme obrazu. Úzadie — striebristá zeleň osík. Polomrak osviežil, zduševnil jej milostnú tvár. Bez rozvahy, mechanicky sklonil sa šuhaj k plnej mäkkunkej rúčke a bozkal ju ľahunkým bozkom. Divno — veď toho ešte ani raz neurobil. Chcel ísť, avšak niečo neodolateľného ťahalo ho k otvoru.

»Pre pilné práce zabúdate na svoju žiačku,« povedala tichým, zato plnozvučiacim hlasom Eleonora; »ach, veď ona je bezsilná, k domu a nízkym prácam na večnosť prikovaná bezprávná stvora. Chápem, rozumiem!«

»Ja som biedny učiteľ! Máte brata, ktorý je výrečný; jeho bystrý, prenikavý um dá vám vysvetlenie v každej záhadnej veci!«

»Rovná sa vám! Ba je ešte zarytejší, ne- sdielny a opovrhuje ženským rozumom a srdcom. I knihy, vami prinesené, sobral do svojej chyže. Nechce veriť na moju lásku k národu. »Prišívaj riadne gombíky na manchety,« hovoríeva; »nepresol' polievku, jako onehdá.« Mňa bolia slová jeho. On nemá pochopu o ranách, jaké zadáva tým mojej samolúbosti, mojej márnomyseľnosti. Čo ma búri v mojom namyslenom šťastí, prečo hádže skalie holej skutočnosti do oblokov mojich veterných zámkov?«

->»On iste dobre smýšľa s vami! Načo trápiť srdce túžbami, načo prijímať rany, keď je boj nemožný?«

»I prijímanie rán patrí k boju!«

»K boju smutnému, nevíťaznému, keď nemôžeme ranu ranou odplácať. Pokoj vášho srdca je drahý jemu, drahý všetkým nám.«

»Ja nechcem pokoja! Ja chcem potrasenie, živé potrasenie citov, mňa unuje

a nudí táto lenivá spokojnosť, táto bezobsahová, každodenná nóta nášho života. Mňa pokoj nepokojí!»

»Neviete, čo si sami žiadate! Mier duše je najväčšie dobrodenie Božie! Boh dáva mier duševný len svojim vyvolencom!«

»I hľa, sborený, prehnutý kôl nášho plotu má mier! On umožnil dnes našu náhodnú shovárku. Ja práhnem po rozhovore — a nik so mnou tak rozprávať nechce — vy ste dobrí a znášate trpelivo nudu, ktorú vám nesie moja reč — vy ste mäkkí ...!<<

»Nuda? Nenúťte ma, Eleonora, k nemiestnym, hriešnym výrazom! Ja nesmiem byť k vám otvorený. Vy ste vysoko nado mnou — vysoko i ďaleko. Nie činy žiadajú sa od vás! Samé jestvovanie, neha duše, sám lesk vášho oka je činom, je pružinou silnou, k činom pre tých, ktorí sú odsúdení k bojom a trŕňovej ceste! Oj, nech svieťa oči vaše mierom a blaženstvom! Neželajte si víru náruživosti, neželajte si ohňa strasti! Veď osladí naše utrpenie a pyšné povedomie, že vy s nami cítite, za nás posielate modlitbu k nebu! Vaša teplá duša zohreje nás schladených Často nepeknými schvatkami, ona je mocným liekom v neuhoch! Chráňte si čistotu duše, jasnotu citov kryštálovú!«

Štefan prichádzal do ohňa. Jeho srdce bilo a zamieralo. Eleonora v nepochopenom cite prižmúrila oči — jej tvár zaplála zas v nehe, nebeský cit, sladké rojčenie rozlialo sa po energických črtách. Štefanovi išla hlava kolom. Priehľadná bledosť pokryla jeho tvár. Ruka sa triasla. Trasúcu ruku vystrel k otvoru. Deva podala mu obe ruky — na pravom ukazovateľovi bol jednoduchý zlatý prsteň. Štefan uchytil obe ruky, tisol okrúhle ramienka k obledlej tvári. Ramienka byly teplé, pálily ho. Chcel sa odtrhnúť — nevládal. Celoval pršteky, tlačil ústa na chladný prsteň. Prsteň niečo privolný — zostal mu v ruke.

Hurtovné kroky zavznely. Eleonora sa trhla, biele ruky zmizly ako lúč zapadajúceho meniacca. Studený pot vyšiel na čelo sladkosťou i ľútosťou ohlušeného Štefana. Udrel sa dlaňou po čele.

»Čo som urobil!« nevdojak zastenal. V tom stone ozvala sa duša.

»Darebáctvo!« zasípel zjedný hlas Ladislava Kráľovského, ktorý zjavil sa zpoza uhla sadu. V rukách mal paličku, pozdvihol ju.

»Stoj!« zavola Štefan, a rumeň hanby, bólu i hnevu pokrýl celú tvár jeho. Oči sa rozovrelý — rovno ako by chcelý vystúpiť z dolkov. Päst sa křčovito svierala.

»Dovoľ pár slov, prv než súdiš!« riekol pevným hlasom.

»Medzi nami dvoma reči a slová nemajú viac miesta,« jedovito, chriplavo

odvetil Ladislav a zdvihol poznovе paličku, blížiac sa k Štefanovi. »Tu sú už skutky, podlé, ničomné!

Tu vraví tento otcovský sad, toto večerné šero! Tu svedčí večernica! Pozri na ňu, jestli máš oči pre čistý lesk! Pozri na ňu smelo — ju nezakalíš dotknutím sa zradnej ruky, lebo je vysoko, vyššie, ako moja úbohá, zavedená sestra!«

Ruka Ladislavova napriahla sa k úderu.

»Brat môj, brat môj!« zavznel zo sadu tiahly, zúfalý, zvonný krik. Ruka Kráľovského klesla. Prešiel dlaňou čelo a obrátil sa k protivníkovi chrbtom. Pružným krokom kráčal preč a zmizol za uhlom sadu. Štefan dal sa do tuhého chodu, ktorý rovnal sa behu. Hore vrchom, vedúcim do Briežoviec, nezmiernil tempo, tak že octnul sa na jeho vrcholi celý zadychčaný. V pravej ruke svieral Lorkin prsteň. Pred ním ležal kraj, zahalený do šera. Z ďalekých dediniek ozývaly sa hlasy zvonov.

Krátka polhodinka — a aký obrat v živote. Krátka polhodinka ležala bezprostredne za ním, a koľko precítil, koľko prežil v jej rýchlom letu! Ako pomenovať stav jeho duše, ako nazvať nával, búrku — sladkosť i cit urazenia a zníženia, najvyšší polet duše a náhle klesnutie do priepasti pekelného bólu? Kde si, ty pyšná vôľa? Kde si samourčenie, kde mužská samouverenosť? Či on chcel hodiť sa do týchto hrozných prúdov? Či je to on, on, ten istý, ktorý pred polhodinkou tak iste, horúce a zručne hovoril o mieri duše? Ved' on sám narádzal pokoj, on sám veril, že zachovanie mieru svätého, božského leží na nás samých. On videl pred sebou mladé dievčatko, sotva odrastlé z krátkych šiat, cítil jej duševné, poryvisté zmietanie sa v bez- mieri, videl rodiť sa základy strastí a nepokojných náruživostí — a tak rozvážne, chladno vedel dávať jej rady. A teraz? Kde je človek, čo by mu podobnou radou prispel? Niet ho na svete. Keby tuším archanjel na lazurných krýrdlach sletel z vysokého hviezdneho neba a položil svoju ruku na jeho hruď, ani vtedy by nevtiahol do nej svätý mier! Rozorvané srdce, skormútená duša! Jasot rýchlo rozblesklej sa lásky, pohanenie, sotretie prvého pelu s devinej duše, ztrata priateľa, vina, ťažká vina proti sebe, svedomiu, pohostinstvu, národu! Sklamaná dôvera, nehodný záchvat a predsa pocit hlbokaj pravdy, vrúceho, opravdového citu! Ako ho nazvať, ako si ho znázorniť! Je to večnosť, osud, život, smrť, nebo, peklo — čo je to? Je to láska.

Pred okom šuhajovej mäkkej duše kmitly sa prižmúrené viečka Eleonory, na ústa jeho sadol pal jej vrelých, belunkých rúk. Položil ruky na tvár — až teraz

bolo mu povedomo, že má v ruke devin prsteň. Ona mu ho nevenovala, on ho nepýtal. Sám ten prsteň padol v jeho hriešnu, nešťastnú dľaň — rovno, ako ich divná láska do srdca! On nehľadal devy.— jej ani na ume nebolo, že Štefan odchádza na večer, tým menej, že odchádza tak, že ho ešte stretne. Do pustej hústiny, do samoty išla so svojim nepokojným cítením. Lieskové listie prikladala na sluchy, aby chladilo Čielko. V samote, tesno obklúčená prírodou, hľadala úľavy v nepovedomom rozochvení. Ona mala miláčka, ktorý jasal sa neprestajne pred ňou. Jej milenec bol národ, ku ktorému vzbudili v nej lásku duchaplní dvaja priatelia. Ako k nemu, ako načreť z jeho krásy, z jeho jasna niekoľko bleskov? Nešťastnou cítila sa preto, že obraz, zmalovaný mladou dušou, uchádzal jej rozostretým ramenám ako fatamorgana. Prečo nenarodila sa mužom, aby zahasit mohla smäd duše činami?

A čo našla? Našla mladého muža, ktorý zpevnil fatamorganu, ideu národa stelesnil v sebe a zviril zrazu v duši mocný cit, o ktorom nevedela si dať vývodu.

»Zhrešila som?« pýtala sa sama seba, keď prišla do svojej chyže a sadla na malý diván.

»V čom vina moja? Čo som urobila? Konala som zúmyselne, s vypočítaním? Nie. Prečo mi leží tarcha na prsiach, prečo zatriasa sa mi svedomie?«, Nebolo odpovedí! »Svedomie darmo sa nezatriasa, ach, tak boľno, tak boľno!« vzdychla a položila hlávku na operadlo. Malé hodiny na etažeri klepaly rýchlym taktom. Ešte rýchlejšie bilo srdce devino.

Vošiel Laco. Bledý, zakabonený; pokročil tesno k sestre.

»Lorka, bola si prvý raz na chodníku, na ktorom som ťa dnes dolapil!« Hlas jeho bol temný, očividno tlumil v sebe rozjatrenie náruživé.

Eleonora neodpovedala, ani sa nepohla. Jej hlávka bola takmer vtisnutá do mäkkej podušky divána.

Laco čakal na odpoveď.

Dych jeho bol drsný, každé vydýchnutie jeho prsú bolo počuť. Pery polootvorené vibrovaly.

»Vieš, že tajné schôdzky mladého dievčaťa, decka ešte takmer, s cudzím, nesvojím, zeleným darebákom, sú nehanebnosť?!« posledné, slová zareval turým hlasom. Table obloka sa potriasly a cvengly.

Eleonora vstala s divána, vzpriamila sa. Jej prse sa vzmduily silnou strastnou vlnou. Celá krv udrela jej do tvári. Stud, panenská pýcha a hnevzrušily ju z apatického pocitu bólu. Nikda nevidel Ladislav sestru svoju v takej majestátnej,

samovedomej postave. Ona, tak rieknuc, narástla pred jeho očami. A skutočne, ako by bola zmohutnela, dozrela, zväžnela.

Bez slova, energickým, poveliteľným kynutím ruky ukázala na dvere. Polootvorené karmínové pery triasly sa, ako lístky vetrom klátenej ruže.

Ladislav hľadel na sestru v nedorozumení. Vedel, ako horúce ho miluje, k akým obetiam je schopná za brata. Koľko rás pomohla mu z drobných študentských nesnád, koľko rás vyprázdnila svoju skromnú ihlovú pokladničku k jeho prospechu. Teraz však sála z jej zraku hnev, ba tuším zášť a obrazená, nevinná duša! Tak sa nechová deva, ktorá si je povedomá viny.

Podobné myšlienky preletely mlunnou iskrou hlavou Lackovou. Nevdojak, pudený nepovedomou tajnou silou, vyšiel z čistej, voňavej panenskej izbušky.

»Vari som ja hriešnik, a ona môj kárateľ,« zamumlal pod fúz na dvore. »Čože sa stalo s mojou dobrou sestrou?«

Dva veľkí novofoundlanskí psi vyskočily mu oproti. Zarachotil vozík. Kapitán vybehol z dvier a vítal advokáta Lúteho.

»Neskorý hosť,« povedal v zlej nemčine prichodzí, schádzajúc z bričky.

»Vždy milý. Ráďte bližšie.« O chvíľu sedeli obidvaja v kapitánovej izbe, okrášlenej parohami, šablami, podobizňou cisára a strelnou zbraňou počnúc od miniaturného revolverka až po veľkú kremeňovú pušku z čias napoleonských vojen.

V.

Úsilná činnosť mladého slovenského podrostu v Závodí, najprv vysmievaná, počala hnieť zadlženého vyše uší slúžneho. Lúty bol v hroznom nebezpečenstve utraťiť fiškáláty a iné benefície, lebo Závodie dostalo chýr panslávskeho hniezda. Závodie malo veľmi vhodné centrálné položenie: a tak náказа išla ďalej ... Najviac desila ma- darónov nevidaná rýchlosť, jakou sa šírilo národné povedomie ...

Lúty prišiel s žalobou starému kapitánovi. Počal zle-nedobre na syna Ladislava. Vravel mnoho o budúcnosti, o zkazenej kariére, o nebezpečenstve.

>>Nepáčilo by sa radšej o inom hovoriť?« spýtal sa starý vyslúžiliec, a na sluchoch mu navrely žily; »vedia, pán fiškál, ja nedržím nič na všetky tie pletky. Keď sa smie starý chlapec, šesťdesiatročný župan, bláznit s hlúpou maďarčinou, prečo by sa naši šuhaji nemohli trochu pobláznit so svojou hlúpou slovenčinou! Daromnice! Ja bych ponemčil všetko. Duobus litigantibus tertius gajdoš. Ostatne uistujem, že môj syn má viac statočnosti v sebe, ako ich závodský slúžny, ktorého kúpim za pár zlatých, keď mu dochádzajú zmenky. »Bleibe zu Hause und nähre dich redlich,« a konečne je všetko komedia — a my ľudia sme opice! Affentheater, Herr von Lúty!»

Lúty videl, že so starým ničoho nedosiahne. Na druhý deň odobral sa so sladkým úsmevom, ale s horkosťou v duši.

Jeho dvaja novofoundlanci skákaly pred koňmi. Laco nebol doma počas jeho pobytu. Včasne ráno hodil bol pušku na rameno a odišiel. V hustej borine stretol Lúteho na zpiatočnej ceste.

Krv udrela mladému mužovi do tvári. Divné mysle preletely mu hlavou, ako strašné blesky. Sám sa ich zdesil. V ruke a celom pravom ramene napružily sa všetky svaly a žily — tuším by bol zdvihol stocentový balvan. Cítil, ako rúti sa krv do jeho hlavy a tvári, ako vrie a šumí! Vozík sa blížil pomaly, lebo kolesá rezaly sa hlboko do pieskovej pôdy. Laco sňal pušku š pleca a udrel hlavňou o piesočnatú, suchým ihličím husto pokrytú zem, laktom oprel sa na ústie duplonky. Jeho oči, tak rieknuc, pribily sa o tvár Lúteho. Lúty sa usmial a zdvihol klobúk ku zdvorilej poklone. Lacovi zajakotaly zuby, chvel sa zimnične.

Vetor zašumel v borinách, »Eleonora,« zašeptal nevdojak. Laco vhlbil sa do húštiny. Zďaleka zaznievalo práskanie biča. Tu štíhla breza medzi boricami. Laco strhol pušku, namieril do brezy a strelil. Výstrel ozval sa trojnásobnou ozvenou po borine. Priblížil sa k breze: guľka a dva fosteny vryly sa hlboko do bielej kôry. Laco usmial sa zlostne. Lúty trhol sa na sedlisku svojho vozíka, počujúc neďaleký výstrel. Ba či šípil, ako blízko bolo, že guľka a fosteny miesto do bielej brezy nevletely do iného predmetu?

Na Závodí búrka. Denunciácia, obľúbená zbroj malomestských potentátov, rozšírila temné perute svoje nad tichým mestečkom. Školský rok nastúpil, mládež rozišla sa po školách. Lúty a slúžny cítili sa osvobodenejší od tlaku, ktorý ich hnetol v podobe sviežeho mladého ducha. Vzájomná pomocnica, čitateľský spolok, nedeľná škola — jedným slovom, všetky počiatky humánne zadlávené boli hneď v mnohosľubnom vzniku. Prišiel totiž vládny schválny komisár z Pešti utlačiť »protivlasteneckého ducha«. Maďarský vládny komisár — myslíme, že je tým dost povedané. Kdeže je Gogolovo pero, aby mohol dokonale zosatyrisovať postavu takéhoto mravného chudáka, ozbrojeného brutálnou ničiacou mocou! Niet ho u nás! V tebe, podrost náš, čakáme nového Gogola, v tebe, mládež moja ľúbená, ktorá si mrzla a hynula pod driapami svetských i nesvetských šarhov.

Rok za rokom ubiehal. Už piaty chýlil sa ku koncu po pamätných prázdninách, ktoré tak zvirily mysle v Závodí. Laco Kráľovský zmocnel, tvár jeho zastienila sa hustou bradou a barnavou farbou. Slnko a vietor vtisly na ňu svoju pečať. Jeho otec slabnul vekom a ponechával synovi celú starosť o rozsiahle svoje polia. Pomer brata k sestre bol predivný. On od pamätných, ťažkých minút svojej návštevy, ktorá mala byť vyšetrením nepekného zablúdenia, neprehovoril s ňou intímneho slova — avšak jeho láska k sestre rástla každým dňom. Práve jej »zablúdenie« vzbudilo v ňom starostlivú lásku — jeho oko spočinulo na každom pohybe, on cítil každé jej hnutie, aj keď nehľadel na ňu. Eleonora viedla samostatný, samotársky život. Črty jej krásnej tvári zduchovneli, staly sa menej mäkkými, zato však trónila v nich prelesť prestáteho bóla a víťazné povedomie, že premohla sama seba. Jej chovanie prezradzovalo, že urobila záverečný účet so sebou a svojím cítením. Lúty, víťaz nad »panslávskou propagandou« zjavil sa jedného dňa v dome kapitánovom, ako pytač. Starý vojak rozpovedal jeho vec svojej dcére po vojensky, priamo a jednoducho. Vtedy, prvý raz od dávna, zaplály náruživosťou hlboké oči Eleonory. Zase ožiarila sa jej postava majestátnym svetlom, rovnako ako bys' hľadel na Nike.

»A to mi ty hovoríš, apuško?« Aký nevysloviteľný cit triasol sa v hlase devy!

»Každá otázka zaslúži, aby sa na ňu odpovedalo!« preriekol skoro nastrašene dobrý starík.

»Sú otázky, na ktoré niet odpovedi,« tichým, pokojným hlasom riekla Eleonora, sklopiac oči. »Ty, apuško, obrániš svoju dcéru?«

V Kráľovskom zobudil sa vojak. »Lorka, Lorka, odpusť, veď je nič! Letá sa mívajú, a moja láska kázala mi predostreť žiadosť Lúteho. Ľudia vravia o dobrej partii. Avšak neboj sa, dcérka moja! Moja ruka je dosť silná, aby ťa obránila pred dotieravosťou. Chvála Bohu, nie si bez záštity, aj keď pravica moja smrťou zmeravie!« V očiach kapitánových zasvietily sa slzy. To byly prvé slzy, ktoré Eleonora videla v očiach svojho milého otca. Lacovi udrela temná struja krvi do líc, keď dozvedel sa o nabídnutí Lúteho.

Ladislav nevidel sa so Štefanom od osudnej katastrofy pri parkane. Vec ich bola vtedy dozrela až k súboju. Prišli inkvizície, prišlo zhubné bašovanie vládneho komisára: boj národný prekazil súboj. Pinkavka vec natoľko vyrovnal, že rozohnení mladí ľudia ustúpili od boja voči národnej neresti.

»Nuž teda vy sa budete strieľať, vy, brat s bratom, keď na vás mitrailleusami decharge dáva beťárska podlosť? Verím, že každý z vás neváži si života, keď ide o česť. Nuž či česť vášho bitého národa nie je kolossálnejší pochop, ako česť vašej osôbky, ktorá nebola konečne tak smrteľne ranená? Tam venujte svoj život, tam stavajte prse svoje proti otvorom pušky!«

Sokovia pozreli nemo na Pinkavku a rozišli sa bez slova. Moc času hojila pomaly rany, priestor rástol medzi srdcami verných priateľov, avšak spomienka nevyhasla v nich na pekné časy horúceho, nerozdielneho priateľstva.

Zas chýlilo sa leto ku koncu. Záhradná búdka u Kráľovských, teraz už hodne hustejšia, obrodila hojne hroznom. Laco sedel s otcom na lavičke, oba fajčili z čibukov. Eleonora proti nim. Prvý pel mladosti ustúpil zrelej, vyvinutej, bohatej krásy. Z nej len tak žiaril ženský pôvab, oslnený bájnou, duchovnou krásou prestátých bôľov. Opierala sa nenúteno o zelenú stenu búdky; široké bujné listy pokryly jej čielko. »Aká je krásna,« podumal Lacko, »a všetky tie bohatstvá krásy a ducha v staropanensťve zvädnú!« Bol smutný.

»Páni sú v záhrade,« zadudral na dvore Fero. Laco vyšiel pred búdku. Oproti nemu kráčal vysoký muž.

»Pinkavka!« zavolal veselo Laco a objal starého priateľa. Hostia uvítali a posadili do záhradného dreveného fotela.

Počal sa živý rozhovor. Laco pýtal sa po svojich priateľoch prvej mladosti.

»Hja, brat môj, všelijaké premeny staly sa. Strážnik, čo nás zradil bol Šošotkovi, priviedol vec najďalej. Včera som čítal, že je ministeriálnym úradníkom, dosť vysokým na svoj vek.«

»A na svoj rozum.«

»Pah! čerta sa ti u nás po rozume pýtajú! Blatnický si pomadařčil meno a stal sa diurni- stom bez nádeje na avancement, Čierny káže slovo Božie a seje vlastnou rukou raž, Krkoš oženil sa bohato a poslúcha verne testu, ináč je verný našej veci a rozširuje slovenské knihy.« Eleonora zbledla. Jej upokojené srdce, počalo biť dávno odvyklým bitím. Pinkavka pokračoval, živo. »Puk vadí sa s celým súdom a sadí dohán, Hradovec hnevá maďarónsku debankirovanú šľachtu svojim záprahom, ja zas skladám medicínske rigorosa — trochu pomaly, ale s Božou pomocou dohrabem sa v tomto stolytí nejako k doktorátu.«

Prinesli čaj. Pinkavka bol zábavný. Neraz musela sa usmiať i serióсна Eleonora.

»Apropo! Prišiel som s novinou. V Závodí som prenocoval. Tam mi riekli, že včera dostal Lúty mocného soka v pravotárskej praxi. »Kto je to?« pýtam sa. »Mladý Bohatý,« riekol mi hostinský. »Eh, bien,« poviem, »teda sa predsa akosi držíme!« Bystré oči doktoranda pozrely prenikavo na Laca, ktorý sa zamračil. Pinkavka pokračoval bez všetkého milosrdenstva. »Bežím k Števkovi — ej, aký ti to šuhaj! Život, samý život! Jestli nemýlim sa, vy ste ešte vždy v hneve, Lacko?«

Eleonora vstala a išla do sadu. Rumeň zafarbil jej líce, ona bála sa očú svedkov. Nevdojak octla sa v úradí sadu, v huštine liesok a osík. Hnevala sa sama na seba pre svoje pohnutie. Ved už dávno pochovala náruživosť a sen o šťastí! Čo sa má pýriť a voľnovat?

»Páni sú v záhrade,« bolo opäť počúť hlas Ferka na dvore. Čez bránku v záhrade vošiel mladý Bohatý. Kapitán privítal ho srdečne. Laco vypustil tak veľa dymu z čibuka, že bol celý ako v oblaku. Akýsi nútený úsmev sadol mu na tvár.

Po krátkych otázkach a odpovediach prosil Štefan kapitána o slovo bez svedkov. Vošli do kapitánovej chyže.

»Zostal som vaším dlžníkom,« počal mladý pravotár, »a vinníkom spolu. Tento prsteň patrí vašej dcére Eleonore. Nebol to dar — zostal mi v ruke zvláštnou náhodou.« A tu vyzozprával Štefan záhradnú scénu so synovskou dôverou, verne, bez okrašľovania. Starec zalomil rukami. Počalo svitať v šedivej hlave. Chytil obe ruky Štefanove a potriasal ich mocne.

»Urobte mi po vôli, ako pokutu za vaše kradmé zálety. Oddajte dlh svoj osobne tomu, komu patrí!«

Zimničná rozochvenosť zatriasla Štefanom. Šli hľadať Eleonoru. »Tam býva častejšie,« ukázal starec na huštinu a vrátil sa do búdky. Štefan našiel Lorku pri parkane.

Nemo podával jej prsteň.

»Starý dlh! Prosím za odpustenie...!« Eleonora stála ako skamenelá. Potom podala mu bez slova obe ruky, práve ako v onú tajnú chvíľu. Štefan schytil biele drahé ruky a usiloval sa nastoknúť prsteň na prst devin. Jeho ruky triasly sa.

Ostatné je tajnosť osík a lieskovej huštiny...

»Lorka, Lorka!« volal otec, »čaju, viac čaju!«

Eleonora vyšla s rumenou tvárou. Za ňou kráčal Štefan, blažený, premožený citami.

»Čo je s dlhom?« pýtal sa otec.

»Slečna ho neprijala!« riekol Štefan a predstúpil pred Ladislava. »Tvoja sestra je mojou snúbenicou, Laco; myslím, že klesne tvoja lie- skovica napokon.«

Laco objal priateľa náruživé. »A teraz budeme zase spoločne bojovať, Števko!«

Eleonora sa ztratila. V chyženke svojej klačala u postele a modlíla sa dlho a plakala plačom šťastných ľudí.

»Prestáli ste víťazne pokušenie,« povedal Laco a vypil šálku čaju. »Ale dost už tej žbrndy! Ferko, dones toho vrstovníka!«

»Ani ty si iste nešiel bez diabla pokušiteľa týmto trápnyim údolím,« poznamenal Pinkavka, ktorý prehovoril bol Štefka k smelému činu dnešnému. Lacovi prišla na um ranená breza. Potriasol hlavou a nalial do pohára starého iskrivého vína. »Rád som, že ma Boh zadržal. Ale prídu i také časy,« doložil, »kde prestane hlúpe slovenské dobráctvo!«

»Budeže mať mamka radostí,« obrátil sa Pinkava k Bohatému. »Ona čaká zprávu — bol som totiž sekretárom jej materských starostí.«

»Moja dobrá, dobrá matka!« šepol Štefan.

Večer schýlil sa na kraj. Listie viniča osvietilo sa lampovým svetlom. V stínnom kútičku besiedky sedela pri hodujúcich mužoch Eleonorka, posilnená vrúcou modlitbou. Život pred ňou trbliel sa v jarkom svetle sladkých dúm.

»A teraz predsa vyjde na moje, Lorka,« riekol veselo Laco. »Vy ženské nie ste stvorené k samostatným činom! Vaša láska k národu je opravdová, mocná, keď

je sústrednená na osobu takéhoto vtáčika, ako je tamten sentimentálny Ičko. Už ti vyšumely emancipované mysle?»

»Mier mojej snúbenici!« s žartovným patosom predniesol Štefan; »šlechtné srdce ženské spojí obe lúbości v harmoniu!«

»Všetci ste na omyle!« chechtal sa kapitán; »my sme všetko opice, celý svet je iba komédia! Affentheater!«

»Chvála Hospodinu, že pre nás veselá!« zavolał Pinkavka a zdvihol pohár.

»Tak hovor až po rigorosach,« poznamenal Laco. Zavial vetor a vyhasil lampu.

»Domov, deti, chladno na nohy,« súril kapitán. Spoločnosť sa sobrala. Mladý párik šiel posledný a cesta zo záhrady do domu bola posiatá ružami sviežeho nečakaného šťastia.